

УДК 811.16.12

РІДНОМОВНІ ОBOB'ЯЗКИ І. ОГІЄНКА В СУЧАСНІЙ ПРАКТИЦІ ДОШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ПІВДНЯ УКРАЇНИ

Алла Богуш

*Південноукраїнський національний педагогічний університет,
імені К. Д. Ушинського,
кафедра теорії та методики дошкільної освіти
65029, м. Одеса, вул. Ніщинського, 1, каб. 8,
тел.: (0482) 731-22-91*

У статті подано аналіз поглядів І. Огієнка з оволодіння українською мовою громадян країни та результати дослідження навчання дітей української мови в дошкільних закладах півдня.

Ключові слова: рідномовні обов'язки, дошкільний заклад, українська мова.

Катехізисом відродження і повсюдного функціонування української мови в оновленій самостійній і незалежній Україні повинна стати праця славного сина українського народу Івана Огієнка “Наука про рідномовні обов'язки”. Відстоюючи єдність і соборність української нації та держави, вчений наголошує на мовних цінностях народу. “Мова – це наша національна ознака, в мові наша культура, ступінь нашої свідомості. Мова – це форма нашого життя, життя культурного і національного, це форма національного організування. Мова – душа і цінність кожної національності, її святощі і найміцніший скарб... і доки живе мова – житиме й народ, як національність... Не стане мови, не стане національності” [2, с. 7].

За словами І. Огієнка, мова належить до соціальних і духовних цінностей народу, в ній найяскравіше виявляється ментальність українця, його психіка, ця найперша сторона нашого психічного “Я”. Як громадський діяч, учений пов'язує рідну мову з державними цінностями, які оновлюються в духовній культурі кожного народу. Рідна мова, наголошує він, то найважливіший ґрунт духовного й культурного зростання народу, рідна мова – то “сила культури, а культура – сила народу” [2, с. 11]. Рідна мова, за І. Огієнком, давно вже пересікає як приватне, так і державне життя. Як патріот своєї країни, вчений стверджує, що тільки рідна мова є для людини найвищою цінністю, оскільки приносить найбільше й найглибше особисте щастя, водночас вона є і найвищою державною цінністю, оскільки формує найсильніші патріотичні характери.

Незаперечними цінностями сучасної освітянської мовної політики в Україні, вважаємо, повинні стати такі слова І. Огієнка: “Без добре виробленої рідної мови немає всенародної свідомості, без такої свідомості немає нації, а без свідомості нації – немає державності як найвищої громадянської організації, в якій вона отримує найповнішу змогу свого всебічного розвитку й виявлення” [2, с. 12].

Стрижнем концепції мовної освіти І. Огієнка є оволодіння соборною літературною мовою, яка є, за його висловом, найціннішим і найважливішим знаряддям духовної культури, “найміцнішим цементом єдності нації”, а тому всі народи України повинні оточити її “найпильнішою опікою”, бо тільки соборна літературна мова об'єднує

етнографічний народ і перетворює його у свідому націю. Рідна й літературна мова, на думку ученого, “органи надзвичайно ніжні й чутливі”, тому навіть найменші нестачі й потрясіння життя приватного чи всенародного одразу відчутно впливають і на них. І. Огієнко закликав український народ виробити певну “реальну мовну практику”, щоб захистити найвищу цінність народу – рідну літературну мову від найменшої шкоди і затримки в її розвитку. І відтак визначає сутність рідномовної політики держави як “збір державних і приватних практик, найкращого розвитку рідної і літературної мови, потрібних для більш швидкого духовного поступу народу та його культури”. Учений обґрунтовує необхідність такої рідномовної політики тим, що рідна мова – це найголовніша цінність, на якій духовно зростає й цвіте нація, яку “конче мусить знати кожний інтелігент, якщо бажає бути свідомим членом своєї нації, якщо бажає своєму народові стати сильною нацією”. І. Огієнко, по суті, започатковує нову наукову галузь – науку про рідномовні обов'язки, фундатором якої він ... з вибаченням перед читачем ... сам себе називає. За глибоким переконанням ученого, знання рідномовних обов'язків підносить національну свідомість народу, а вона є найкращим ґрунтом для знання й розвитку соборної літературної мови. Ось чому він закликає, щоб наука про рідномовні обов'язки стала наукою всенародною, як всенародна національна цінність.

Науку про рідномовні обов'язки, на наш погляд, можна назвати “концептуальним мовним статусом”, “катехізисом державних мовних цінностей”, виконання яких мусить стати обов'язком кожного громадянина України. Як центральними, концептуально стверджуваними вважаємо третій (“Найперші рідномовні обов'язки кожного громадянина”) та четвертий (“Десять найголовніших мовних заповідей свідомого громадянина”) розділи. Так, третій розділ, який містить 16 обов'язків, розпочинається незаперечним побажанням-наказом: “На кожному кроці й кожної хвилини охороняй честь своєї рідної мови як свою власну, більше того – як честь своєї нації. Хто не береже честі своєї рідної мови, той підкопує основи своєї нації” [2, с. 14]. Четвертий розділ містить десять мовних заповідей. Серед них, на наш погляд, особливо заслуговують сьогодні на увагу такі з них:

1. Мова – то серце народу; гине мова – гине народ.

5. Народ, що не створив собі соборної літературної мови не може зватися свідомою нацією.

9. Як про духовну зрілість окремої особи, так і про зрілість цілого народу судять найперше з культури його літературної мови.

10. Кожний свідомий громадянин мусить практично знати свою соборну літературну мову й вимову та свій соборний правопис, а також знати й виконувати рідномовні обов'язки свого народу.

І. Огієнко не виділяє окремого розділу, присвяченого дошкільному закладу. Та все ж, вважаємо, що українське дошкільля може знайти чіткі вказівки і поради щодо навчання дітей-дошкільнят рідної мови як найвищої соціально-духовної, соціально-культурної цінності. Як міністр освіти, вчений вимагав, щоб початкова школа проводила навчання учнів соборною літературною мовою і зауважив “... тією самою мовою провадиться праця й у дитячих садках” [2, с. 30].

Вимоги до навчання і виховання дітей дошкільного віку рідною мовою викладено автором у 14 (“Батьки й рідна мова”) та 15 (“Мати й рідна мова”) розділах. Визначаючи особисті цінності кожного громадянина, вчений пише, цитую, що “Кожний громадянин мусить добре пам'ятати й дітей своїх того навчати, що наймиліша мова в цілому світі - то мова рідна” [2, с. 14]. Як педагог, автор звертається до батьків, щоб вони пам'ятали, що найголовніший учитель рідної мови для своїх дітей то він сам із своєю дружною сім'єю, що найціннішим ґрунтом для духовного виховання сильного характеру є рідна мова, якщо

батьки прагнуть виховати для нації такі сильні характери, потрібно виховувати своїх дітей – рідною мовою. Своєрідним наказом батькам звучать слова І. Огієнка: “Пильуйте всіма силами, щоб перша мова вашої дитини була справді матірня, – своя рідна. Не забувайте, що дитина вважатиме тільки ту мову за рідну, якою говоритиме перші п’ять років свого життя” [2, с. 27].

Проблеми мовного виховання малюків у сім’ї І. Огієнко розкриває у 15 розділі “Мати й рідна мова”. Серед обов’язків матері вчений виділяє такі: кожна мати перші п’ять років життя дитини повинна розмовляти з нею не інакше, як тільки своєю рідною мовою; кожна свідомі мати мусить пам’ятати, що та мова, яку вона прищепить дитині із молоком своїх перс, зостанеться в неї на ціле життя за мову цілого світу; мати, що не навчить своєї дитини рідної мови й не прищепить їй правдивої любові до неї, є зрадниця своєї нації; дбайлива інтелігентна мати пояснить своїй дитині різницю між її мовою – літературною і говіркою; кожна свідомі мати подбає, щоб у неї в хаті на почесному місці висіла таблиця: “Шануйте рідну мову!” з десятима рідномовними заповідями, [2, с. 28].

Засобами виховання рідною мовою І. Огієнко називає “Гурток плекання рідної мови” та організацію і проведення “Свята рідної мови”.

Проблема оволодіння українською мовою (як рідною мовою для українців, так і другою – для дітей неукраїнської національності) в дошкільних закладах півдня України є ще й сьогодні досить гострою.

Так склалось історично, що в південно-західному, південно-східному чи південному регіонах України в значній частині дошкільних закладів навчання й виховання дітей здійснюється російською мовою. Крім того, у країні є чимало дошкільних груп, у яких виховання дітей відбувається іншими національними мовами (болгарською, молдавською, німецькою, єврейською тощо). Виникає постійна потреба прилучення дітей цих національностей до державної мови України вже в ранньому віці, потреба повернути мовні та мовленнєві національні цінності як державі, так і її народу.

За даними спостережень, неорганізоване, стихійне засвоєння другої (української) мови призводить до формування помилкових уявлень начебто вони “володіють” українською мовою, виникає “змішаний” або “суміщений” білінгвізм (за термінологією Л. В. Щерби). Проведене дослідження дало змогу виявити типові випадки та частоту інтерференцій в усному мовленні дітей старшого дошкільного віку за умов стихійного паралельного оволодіння ними двома близькоспорідненими мовами в Україні (південний регіон). Вони зводяться до лексичної, фонетичної та граматичної інтерференцій.

За даними досліджень, спостерігається інтерферуєчий вплив як рідної, російської мови на українську (100% проявів усіх видів інтерференцій), так і української на рідну (лексична – 70%, фонетична – 56%, граматична інтерференція – 67%).

Виникає необхідність уже в старшому дошкільному віці перейти на “коригуючий характер” (А. Є. Супрун) навчання як російської, так і української мов, перевести дітей від спонтанного мовлення до контролюючої мовленнєвої поведінки. Контролююча мовленнєва поведінка можлива лише на свідомому рівні, який формується в ході організованої цілеспрямованої навчально-мовленнєвої діяльності.

Раннє навчання російськомовних дітей (з 3-х років аудіювання, а з 4-х аудіювання та мовлення) українського мовлення в умовах дитячого садка дає змогу до 6 років сформуванню практичних вмінь та навичок спілкування українською мовою, перевести засвоєння російської мови на “свідомий рівень”, значно скоротити прояви інтерференцій.

На етапі дошкільного дитинства формування усвідомленої контролюючої мовленнєвої поведінки двомовної дитини можливе лише за умови цілеспрямованого “втручання” педагога в мовленнєву діяльність дітей, спеціального навчання їх способів знаходження і

виправлення помилок інтерференції в усному мовленні, відмінним від способів виправлення таких помилок у школі.

Основним способом залучання уваги дітей до помилок було обрано елементарні оцінно-контрольні дії, спрямовані на знаходження, виправлення та запобігання помилок інтерференції, які “задавали” в ігровій, провідній для цього віку діяльності.

Навчання оцінно-контрольних дій здійснювалось одночасно на заняттях як з російської, так і української мов.

Розроблена система дидактичних ігор типу “навчаємо ляльку правильно говорити” ґрунтувалася на засвоєних дітьми раніше правильних формах української мови, а також на основі оволодіння ними прийомами звукового аналізу мови. При цьому діти виступали в ролі “вчителя” і “контролера” мовлення національних ляльок, були поставлені в ситуацію вибору правильної мовленнєвої форми російської та української мов, висловлення своєї думки та аргументації оцінки, а також пропонувалися мовленнєві задачі на закріплення сформованих оцінно-контрольних дій двох типів: коригуючі та оцінні. Коригуючі – стимулювали дитину до пошуку і виправлення наявної мовної помилки в українському слові, реченні. Задачі оцінного типу вимагали від дитини дати загальну розгорнуту оцінку висловлення українською мовою.

Побудоване таким чином навчання сприяло піднесенню якості усного українського мовлення, формуванню в дітей усвідомленої контрольованої мовленнєвої поведінки. Так, після навчання в дітей експериментальної групи зникли “русизми”, лексичні помилки, що зумовлювалися впливом рідної мови (до навчання вони становили 49-47%), пропуски контрольних слів та словозаміни (до навчання були в 90-92% дітей), порушення порядку слів (до навчання в 90-98%). Скоротилась і кількість граматичних (з 37-32 до 14-16%) і фонетичних (з 21-23 до 18-19%) помилок інтерференції. Зросла кількість слів у дитячих розповідях українською мовою з 18-30 до 35-50 в розповідях за опорними словами та з 35-50 до 60-80 в розповідях за картинкою, зменшилася кількість помилок в одній розповіді (з 5-7 до 1-3). Більшість дітей змогли помітити (100% – лексичні, 73% – граматичні, 52-64% – фонетичні) помилки інтерференції, оволоділи оцінно-контрольними діями. Після навчання всі діти відразу помічали пропуски контрольних слів, словозаміни; 76% дітей вказали на неправильний порядок слів у реченні. У дітей контрольної групи оцінно-контрольні дії були відсутніми.

Матеріали досліджень дали змогу виявити, що підвищенню адекватності оцінно-контрольних дій у дітей експериментальної групи сприяли такі фактори: зростання чутливості дітей до мовних помилок в обох масах; сформованість різних видів контролю, що стимулював дитину своєчасно помітити і виправити помилку. Під впливом навчання дітям шести років стало доступним засвоєння адекватних дій оцінювання та контролю в навчально-мовленнєвій діяльності обома мовами, що точно підвищило якість їхнього мовлення. Організоване педагогічне втручання в період сенситивного мовленнєвого розвитку двомовних дітей не тільки сприяло запобіганню помилок, а й дозволило дітям ще до школи оволодіти розмовною формою української мови, усвідомити схоже й відмінне у двох слов'янських мовах, що функціонують на території України. Справа лише за методикою навчання, адекватною умовам виховання дітей. Отже, організоване навчання дітей дошкільного віку південного регіону та в місцях компактного проживання носіїв іншої мови допоможе відродити мовні цінності нації та держави, які заповідав нам І. Огієнко.

1. *Богущ А. М.* Рідномовні обов'язки І. Огієнка // Педагогічні нотатки та роздуми. Запоріжжя, 2001.

2. *Огієнко І.* Наука про рідномовні обов'язки. Львів.: "Фенікс", 1995.

**DUTIES BEFORE NATIVE LANGUAGE OF I. OGIYENKO IN THE MODERN
PRACTICE OF PRESCHOOL ESTABLISHMENTS OF THE SOUTH**

Alla Bogush

*South Ukrainian University,
The Department of Theory and Methods of Preschool Education,
26 Nyshchyns'kyj str.,
65029 Odesa, Ukraine,
phone: (0482) 731-22-91*

In the article the analysis of I. Ohiyenko's points of view on the capturing Ukrainian at preschool establishments of the South of country's citizens is given.

Keywords: duties before native language, preschool establishment, Ukrainian.

**ОБЯЗАННОСТИ В ОТНОШЕНИИ РОДНОГО ЯЗЫКА И. ОГИЕНКО В
СОВРЕМЕННОЙ ПРАКТИКЕ ДОШКОЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ ЮГА УКРАИНЫ**

Алла Богуш

*Южноукраинский национальный педагогический университет
имени К. Д. Ушинского,
кафедра теории и методики дошкольного образования,
65029, г. Одесса, ул. Нищинского, 1, каб. 8,
тел.: (0482) 731-22-91*

В статье представлен анализ взглядов И. Огиенко на проблему овладения украинским языком гражданами страны, а также результаты исследования обучения детей украинскому языку в дошкольных учреждениях южных регионов.

Ключевые слова: обязанности по отношению к родному языку, дошкольное учреждение, украинский язык.

Стаття надійшла до редколегії 3.11. 2009

Прийнята до друку 20. 01. 2010